

AZ ÉLETRŐL

Részlet a szegedi egyetem nemrég elhunyt rektorának székfoglaló előadásából.

Az életről alkotott fogalmaink nincsenek még kellőképpen kialakulva. Az a sok természettudományi vizsgálódás, mit a tudósok immár évszázadok óta élőlényeken végeztek, nem vezetett még oda, hogy ma természettudományilag elfogadható általános érvényű megállapítását tudnók adni annak, hogy mi is az a sajátos jelenségcsoport, amit közönségesen életnek nevezünk.

Felületes pillantással úgy látjuk, hogy a természetben az élők világát igen jellemzetes tulajdonságok különböztetik meg az élettelen világtól. Ez így is van, ha magasabbrendű vagy az élet teljességében levő, főként pedig ismert élőlényeket akarunk külön választani az élettelenektől. Nem ütközik például semmiféle nehézségbe megkülönböztetni egy élő madarat ugyanazon madárnak bármily hüen elkészített plasztikus másolatától, vagy hullájától. Hiszen könnyű szerrel számot adhatunk magunknak az élő madár fogalmával kapcsolatos ismert életjelenségek jelenlétéről vagy hiányáról.

Nehéz lehet a feladat akkor, ha olyan lényeket kell élőnek vagy életteleneknek mondanunk, amelyeket nem ismerünk, amelyekhez hasonlót még nem láttunk, vagy amelyeknek élete nem jár feltűnő jelenségekkel. Valamilyen ismeretlen sejtről vagy sejthez hasonló alakulatról pl. nem mindig könnyű eldönteni, hogy élő-e vagy élettelen. Hogy egy nagyon köznap példát idézzek: egy száraz buzaszemről sem tudják megállapítani, hogy él-e vagy nem, mindaddig, míg életfolyamatait csirázattal élénkebbé és így észrevehetővé nem tesszük.

Az élőlények tulajdonságai közül hét képességet szokás az életre jellegzetesnek tartani. Ezek: a mozgásképesség, az érzéköpesség, az anyagcsereképesség, a válogatóképesség, a növekvésképesség, a szaporodásképesség és a fejlődésképesség. Van azonban az élőlényeknek ezeken kívül még egy tulajdonságuk, amely az említett képességek egész sorának alapja és amely nélkül élőlényt épp úgy nem képzelhetünk el, mint ahogyan nem mondhatunk élettelennek semmi olyant, ami e tulajdonsággal fel van ruházva. Ez az *áthasonító képesség*, vagyis az a tehetség, amelynek segítségével *valamilyen összerendezettség saját belső tulajdonságainak erejével rajta kívül álló energiát és anyagot* úgy tud értékesíteni, hogy ezekből saját tömegéhez hasonló és megfelelő energiával ellátott anyag keletkezik.

Ezek a képességek – ha nem is mindig egyforma mértékben – az élőlények általános tulajdonságai. (Nem szükséges azonban, hogy e képességek mindenike állandóan a megfelelő tevékenységgel kapcsolódjék. A növekvésképesség pl. nem jelenti azt, hogy az élőlényeknek állandóan kellene növekedniök, a fejlődésképesség nem jelenti azt, hogy állandóan kellene fejlődniök.)

Bár úgy látszik, hogy e felsorolt tulajdonságok az élőlényeket az élettelenektől elég határozottan megkülönböztetik, élőt és élettelenet egymástól elkülöníteni, határt vonni az élők és élettelenek birodalma között, még sem könnyű feladat. A határ legalább is nem lesz éles, hanem elmosódott, annál is inkább, mert minden élőlény – legyen az a legegyszerűbb amoeba, vagy egy magasabbrendű állat – elég tekintélyes tömegét hordozza testében azoknak az anyagoknak, amelyek az életfolyamatokban nem vesznek részt és ennél fogva élő testeknek vagy szerveknek nem tekinthetők. Ha ezt a határt mégis meg akarjuk állapítani, ha körül akarjuk írni, hogy mik tartoznak az élőlények sorába és miket kell életteleneknek tartanunk, feleletet kell keresnünk arra a rövid, de annál súlyosabb kérdésre, hogy *mi az élet?*

Az életről alkotott fogalmainkra a legújabb időkig, sőt sok vonatkozásban egészen a mai napig a régi görögök filozófiája nyomta rá a maga bélyegét. Pedig ez a filozófia teljesen nélkülözte azt a fizikai és kémiai alátámasztást, amelynek alapján ma az élet kérdéseit természettudományilag szemlélnünk és magyarázgatnunk kell.

A panzoisták, akik minden mozgó testet – még a hulló falevelet és a hullámzó vizet is – élőnek tekintettek, épp úgy kevés és felületes megfigyelés után, pusztán elmélkedéssel állapították meg a maguk tanát, mint a pyrozoisták, akik egy alsóbb rendű és egy magasabb rendű életről szóltak. A pyrozoisták elmélete szerint a növények csak egy alacsonyabb rendű életet élnek, melynek lényege a táplálkozás útján végbemenő *önformálás*. Az emberek és állatok ennek az alacsonyabb rendű életnek is birtokosai volnának, ehhez járulna azonban a magasabb rendű élet, melynek lényege a *tűz és az öntudat*.

Sokrates, Plato és Aristoteles tana szerint, amelyet psychismusnak is szokás mondani, a növények, állatok és az ember anyaga nem maga él, hanem csupán életre keltetik egy sajátos valami által, ami hozzátársul és amit a filozófusok „Psyche”-nek neveztek. Nem mondhatnók, hogy e meghatározás kielégít és mégis csodálnunk kell a gondolkodás mélységét, amely minden kémiai és finomabb fizikai ismeret nélkül jutott erre a megállapításra. Tegyük e mondatban a „Psyche” helyére sorra *λογος*-z, levegőt, életerőt: élénk sorakozik a különböző korok életfelfogása a pyrozoistáktól a vitalistákig. Tegyük azonban a psyche helyére összetettebb fogalmakat, pl. bonyolult összerendezettséget, mely csak az élőlényeknek tulajdonsága és amelynek felderítését

nem remélhetjük: előttünk áll a neovitalizmus lényege. Gondoljunk a „psyche“ helyén bonyolult fizikai–kémiai rendszerre, amely lényegében az élettelen világ törvényei szerint igazodik, minek felderítése csak idő kérdése: előttünk van a materialisták életfelfogása.

Ha az élet fogalma számára keresünk valamilyen meghatározást, ma is bajosan fogunk olyant találni, amely minden igényt kielégítene és minden felfogásnak megfelelné. Tisztán természettudományi alapra helyezkedve és mostani élettani, fizikai, kémiai ismereteinkre támaszkodva azt mondhatjuk, hogy az élet bizonyos *organicus* és *anorganicus* anyagoknak bonyolult rendszerében, ezeknek határozott anatómiai formájához kötötten, bizonyos sorrendben végbemenő fizikai és kémiai folyamatok összerendezettsége, illetve ilyen összerendezett folyamatok lehetősége.

A meghatározás természetesen nem tekinthető kimerítőnek, mégis meg van az az előnye, hogy az élet jelenségeit a misztikusnak és már eleve megmagyarázhatatlannak és érthetetlennek jelzett körből kiemelve a fizikai és kémiai események sorába utalja. Az élettani, biológiai, biokémiai művek ezekre menő kötetiben a bűvárok egész serege foglalkozik annak megállapításával, hogy *melyek* ama „bizonyos anyagok“, amelyeknek rendszerében az életnek nevezett folyamatok végbemennek; *milyen* ez a „bonyolult rendszer“; *milyen* az a határozott „anatómiai forma“; *melyek* a szóba jövő fizikai és kémiai folyamatok; *milyen* ezeknek a sorrendje és összerendezettsége.

„Bizonyos anyagokat“ említünk e meghatározásban, amelyeken az élet folyamatai végbemennek. Kérdés: van-e az életnek ehhez valamilyen különleges anyagra szüksége? Van-e külön élő anyag?

A kémikus az anyagot elemi testekből, elemekből állónak ismeri, a biokémikus pedig megállapította, hogy az élőlények testében csakis olyan elemek fordulnak elő, amelyek az ásványvilágban is megtalálhatók. Igaz, hogy az élőlények *válogatnak* és a nagy természet által nekik felkínált elemekből csak aránylag csekély számút vesznek igénybe, hogy azokat testük lényeges alkotórészévé tegyék. Ez a néhány elem sem egyforma arányban vesz részt az élővilág alkotásában.

Ezek az elemek felváltva lehetnek az ásványos világnak és az élők világának alkotórészei. Nem érdektelen, ha gondolatban végig kísérjük pl. egy szén-atomnak (carbonium), tehát egy olyan elem legkisebb részecskéjének sorsát, amely az élők anyagának egyik legfontosabb része.

Képzeld el, hogy a kérdéses C-atom a föld kérgének megszilárdulása óta oxigénnel és calciummal szénsavas mésszé egyesülve valamelyik mészkösziklának alkotórésze. Ehez van rögzítve; évezredek, sőt évmilliók óta a kő anyagában nyugszik. Nyugalma azonban csak látszólagos. A fizikai–kémia megállapította, hogy a molekulák atomjai nem látható, de azért igen élénk mozgásban vannak és a kémiai kapcsolatból, amely őket a molekula többi atomjaihoz fűzi, több-kevesebb erővel kitörni igyekeznek. A *mi* C-atomunk évmilliók óta hiában igyekszik börtönéből kiszabadulni. Ám egy pillanatban valami külső erő siet segítségére. Villám csap a mészkő-sziklára és ennek egy részét erősen felhevíti, vagy a felhőkből salétromossavat tartalmazó esőcsepp hull reá vagy valamely növény savattermelő gyökerével kerül érintkezésbe. Ilyen, vagy hasonló segítség szétbontja a szénsavas mész molekuláját és a C-atom most már csak oxigénnel kapcsolódva felszabadul helyhez kötöttségéből és a légárammal száll fel és alá. Ha a panzoisták tudtak volna a C-atom és a széndioxid-molekula létezéséről, azt mondták volna, hogy a C-atom életre ébredt. A mi felfogásunk szerint a széndioxid molekula vándorlása még nem élet. A C-atom ebben az állapotában felszállhat a magasba, bejuthat a föld mélyébe, áthatolhat élő állatok tüdején és onnan kijutva folytathatja vándorlásait mérhetetlen időig anélkül, hogy az élet részesévé válnék. Ám jöhet megint egy döntő pillanat. A széndioxid-molekula valamely fémoxydhoz társulhat és így a C-atom megint hosszú időre a helyhez kötött ásvány állapotába juthat. De történhetik egyéb is. Bejuthat a széndioxid-molekula egy zöld növény sejtjébe és ott a napfény energiájának segítségével a test élő. anyagának részévé lehet és így átjuthat az élettelen világból az élők világába.

További sorsa azonban épp ily bizonytalan. Lehet egy gyorsan pusztuló virágsziromnak, vagy egy évezredekig élő tölgy törzsének részecskéje; egyik élőlényből a másikba, növényből állatba vándorolhat, de az is lehet, hogy végzete megint hamar eléri és éppen az élőlényben végbemenő életfolyamatok rendén újból oxigénnel társul és mint széndioxid újból visszalökődik az élettelen világba. Tisztán a véletlentől függ, hogy egy adott C-atom meddig vesztegel az élettelen világban, mikor válik valamely élőlény testének részévé és ha már azzá vált, meddig vehet részt az élet folyamataiban.

Ugyanilyen módon elméletben végigkísérhetnők mindazon elemek atomjainak sorsát, amelyek az élőlények testében elő szoktak fordulni és meggyőződhetnénk arról, hogy azok az atomok, amelyek egy adott időpontban valamely élőlény testének alkotásában vesznek részt, azelőtt az élettelen világhoz tartoztak, hosszabb-rövidebb idő múlva pedig újból oda fognak jutni. Az atomok létezésében az élet tehát aránylag rövid, esetleg megismétlődő átmeneti állapot. Az élőlények anyaga – legalább is ami az elemi testeket illeti – azonos az élettelen világ anyagával. Másként áll a dolog, ha az élőlényeket alkotó anyagot nem végső elemzésében tekintjük, hanem azokat a többnyire igen bonyolult összetételű vegyületeket vesszük számba, amelyekké az elemek az élőlények testében egyesültek. Sokáig azt tartották, hogy ezek az anyagok csakis élőlények testében keletkezhetnek és így az étellel a legközvetlenebb vonatkozásban állanak. Mióta Wöhler 101 évvel ezelőtt (1826) laboratóriumában élőlények közreműködése nélkül előállított egy olyan anyagot, amelyről addig azt

hitték, hogy az csak állati szervezetben keletkezhetik a tudomány a hasonló eredményeknek egész sorával büszkélkedhetik. A növényi és állati testnek számos vegyületét sikerült már kémiailag pontosan elemezni. Sőt azzal is dicsekedhetünk, hogy sok ilyen vegyületet sikerült már mesterségesen előállítani. Be kell azonban ismernünk, hogy még igen távol állunk attól, hogy valamilyen élőlény testében előforduló valamennyi anyagnak vegyi alkotóról (legyen az az élőlény a legalsóbb rendűek, vagy magasabb rendűek körébe tartozó) pontos tudomásunk volna. Még kevésbé tudjuk azt, hogy ezek a kevésbé ismert anyagok az élőlények sejtjeiben miként vannak elosztva és egymáshoz milyen viszonyban állanak. Az a cél pedig, hogy mindazokat a vegyületeket, amelyek egy bármily egyszerű élőlény testében előfordulnak, mesterségesen előállítsuk és egymással olyan viszonyba hozzuk, mint aminőben az illető élőlény testében vannak, valóban elérhetetlen távolságban állónak látszik.

Mindenekelőtt az élőlény testének kémiai megismerése ütközik igen nagy nehézségekbe. Nem az elemi összetétel megismerése, nem is egyes vegyületek jelenlétének megállapítása nehéz, hanem az látszik kémiailag megoldhatatlan feladatnak, hogy ezek a vegyületek, ezek a nagyobb komplexumok az élő testben miképpen fűződnek egymással össze. Hiszen minden kémiai módszer az életet már a vizsgálat első szakaszában megszünteti, úgy, hogy a vizsgálat eredménye már csak életétvesztett anyagra vonatkozatható. Ha egy finom zsebórának szerkezetét akarjuk megismerni, nem szabad azt szétzúznunk és savakban feloldanunk, hanem mozgása közben kell a kerekek egybevágását megfigyelnünk, a kerekeket azután óvatosan szétszednünk és csak legvégül kémiailag elemeznünk. Az életnek ez az első, mozgásközben való megfigyelése az, ami nehéz.

Am a biokémikus retortának használja fel magát az élő növényt, vagy állatot, reagenseit bejuttatja az élő testbe és kikémeleli, hogy azok az anyagok, amelyeket a megölt lény testében megtalált, megvannak-e az élő testben is. Kikutatja, hogy azok a folyamatok, amelyek az életét vesztett anyag megvizsgálása alapján gyaníthatók, az élő testben valóban végbemennek-e. Ilyen irányú vizsgálatok (kezdve az u. n. vitalis festésektől) már nem egyízben hoztak az állati test legbensőbb részeiben végbemenő folyamatokról értékes híradásokat. Az élőlények kémiai összetételének szövevényes voltáról fogalmat nyerhetünk, ha meggondoljuk, hogy a legegyszerűbb élőlények egyikének, az *aethalium septicum* nevű gombának testében 9-féle ásványos és mintegy 14-féle szénvegyületet lehetett találni, mely utóbbiak közül egy néhány tulajdonképpen egy-egy egész vegyületsoportot jelez, egyesek pedig hiányosan vannak jellemezve. Ezenfelül a megvizsgált tömegnek 5 %-a fel nem ismerhető anyagokból állott. Magasabbrendű állatok testében az ásványos anyagok egész sora mellett csak nagyjából összeszámítva, jóval több, mint 100-féle többé-kevésbé jól ismert vegyületet és ezek mellett számos kémiailag ismeretlen anyagot találunk.

Tartózkodom annak a megkísérlésétől, hogy az életre nézve fontos anyagokat itt felsoroljam. Kétségtelen, hogy ezeknek megismerésében az utolsó félszázad alatt igen sokat haladott a vállvetve működő kémia és élettudomány. De ha ismereteink birodalmának határaival valamennyire tisztában akarunk lenni, be kell vallanunk, hogy az életfolyamatokban szereplő számos fontos anyagnak kémiai mibenlétéről, pl. a fermentumokról, vitaminokról, antitestekről, hormonokról stb. csak igen halvány fogalmaink vannak.

Ha gondolkodunk a második kérdésen, melyet felvetettünk, hogy t. i. milyen az anyagoknak ama *bonyolult rendszere*, amelyen az életfolyamatok végbe mennek: erre is csak tökéletlen választ kaphatunk. Tökéletes feleletet nem is várhatunk: hiszen nem ismerjük tökéletesen az anyagokat sem, amelyek e rendszerek alkotásában résztvesznek. Mégis élénk tölul a kérdés, hogy a számos ismert és ismeretlen anyag közül, melyek az *élet hordozói*. Vannak-e közöttük fontosak és kevésbé fontosak? Vajjon az *aethalium* szerű lények kétségkívül igen egyszerű életének egyszerűbb összetételű anyag felel meg, mint a magasabb rendű szervezetek szövevényes életének?

Az élet hordozójának a protoplasmát tekintjük. Ez a sajátos anyag, mely minden sejtnek lényegesen alkotórésze, semmiesetre sem kémiai értelemben vett vegyület, nem is tekinthető egy óriási molekulának, annál kevésbé azonosítható az élő fehérjével. A protoplasmát ma különféle szénvegyületek és ásványi anyagok igen bonyolult, kevert halmazállapotú rendszerének tekintjük, melyben a rendszer nagyszámú eleme között bonyolult és ingadozó fizikai-kémiai egyensúly áll fenn.

E körülírásból is látható, hogy a protoplasma mivoltával nem könnyű tisztába jönni. Az a számos anyag, mi alkotásában résztvesz, egyenkint is igen különböző szerepet tölt be. A benne foglalt sók részben molekuláris, részben ionizált állapotban vannak jelen. részben pedig szénvegyületekkel kapcsolódtak molekuláris vegyületekké. A víz egy része, mint oldószer szerepel, más része a protoplasma más alkotórészeit duzzasztja, egy további része kolloidális részecskéket hidratál, sőt egy része ionokra is oszlik. Fehérje-féle anyagok és polysaccharidák részben oldott, részben félfolyós és duzzadt vagy szilárd halmazállapotban vannak az egyetlen mikroszkopi cseppecskékben. Részben egyensúlyba helyezkednek saját alkotó elemekkel, részben a protoplasma más részeivel alkotnak többé-kevésbé könnyen bomló vegyületeket. Fölötte hosszas volna minden lehetséges változatot felsorolni. Növeli a nehézséget, hogy még két azonos viszonyok között levő sejtről sem lehet eleve föltételezni, hogy protoplasmájuk azonos. Ugyanazon élőlény különböző fajtájú sejtjeinek protoplasmája pedig kétségkívül nagyfokban különböző; ugyancsak jelentékeny különbségeket kell feltételeznünk különböző fajtájú élőlények azonos szerveinek ill. sejtjeinek protoplasmája között. A protoplasmának mint fizika-kémiai rendszernek elemzésében további nehézséget okoz az, hogy egy sejt sem tartalmaz csupán csak protoplasmát,

minden más, nem protoplasmikus anyag hozzákeveredése nélkül. Az életfolyamatokhoz tartozó *anyagcsere* rendén a környezetből anyagok vétetnek fel, amelyek bizonyos idő elteltével áthasoníttatnak ugyan, vagyis a protoplasma lényeges alkotórészeivé válnak, addig azonban *idegen anyagként* szerepelnek és az u. n. *paraplasmatikus* anyaghoz tartoznak. A felvett anyag egyrésze, mely áthasonításra nem alkalmas, valamint azok az anyagok, amelyek a protoplasmából az életműködések során, mint elhasznált termékek lehasadnak, kiküszöböltetésükig szintén a paraplasmatikus anyagok sorában foglalnak helyet. A protoplasma ezenfelül különleges termékeket is hoz létre, melyek a sejtnak lényeges járulékaik ugyan, de nem tartoznak a protoplasma valódi alkotórészei közé. Mindezek a protoplasmától a legtöbb esetben egyáltalában nem különíthetők el és ezért ennek úgy kémiai, mint fizikai elemzését megakadályozzák.

Nagyon meg lehetnének elégedve, ha a protoplasma összetételét és alkotórészeinek rendszerét az esetről esetre változó paraplasma bevonásával megismerhetnék. *E rendszerről*, alkotórészeinek hozzávetőleges ismerete mellett, csak azt az *élettanilag igen fontos* tényt állapíthatjuk meg, hogy *bonyolult szerkezeténél fogva igen alkalmas arra, hogy a legkülönbözőbb kémiai és fizikai egyensúly-ingadozások játékhelye legyen.*

Azzal a kérdéssel, hogy az élet folyamatai milyen anatómiai formákhoz kötöttek mennek végbe, nem óhajtanék foglalkozni. Némelyek a legegyszerűbb protoplasma-cseppben is határozott szerkezetet véltek felismerni. Az pedig nyilvánvaló, hogy a magasabbrendű szervezetek élete fajoként változó, de egyébként igen határozott anatómiai formákhoz van kötve.

Következő kérdésünk az életben végbemenő fizikai és kémiai folyamatokra vonatkozik.

Mióta a növényi és állati szervezetekben keletkező anyagok közül sokat sikerült a laboratóriumban mesterségesen *élőlények közrejátszása nélkül* előállítani és ezzel a növényi és állati élő szervezetekben lejátszódó kémiai folyamatokat *ezen végeredménye tekintetében* utánozni, azóta – túlzott általánosítással – szokássá vált azt állítani, hogy az élő szervezetekben végbemenő kémiai folyamatok lényegükben azonosak a természetben az élőlényeken kívül is végbemenő hasonló folyamatokkal. Ez bizonyára épp oly túlzás, mint a másik irányban az az állítása, hogy az élet kémiai és más folyamataihoz egy egészen különleges és tisztán csak az élők világában érvényesülő életerőre van szükség. Az életnek egy-egy többé-kevésbé jellemző folyamata *különállóan* kétségkívül végbemehet az élő testen kívül is. Az azonban még nem élet, sőt az élet töredékének sem tekinthető, mert az élet a maga összességében olyan egység, amelynek tört részei el sem képzelhetők.

Igaz, hogy az élő sejtekben is oxidációk és redukciónak, bontó és építő folyamatok, cserebomlások, ion- és molekula-reakciók mennek végbe, akár csak a laboratóriumok munkahelyein. Ha azonban e folyamatokat közelebbről megnézzük, azokat gyakran egészen különlegeseknek találjuk. Az oxidáció, a synthesis, a bomlás lefolyásában és eredményében igen sok esetben olyan sajátos. hogy a laboratóriumban csak igen nehezen, vagy eddig még egyáltalában nem sikerült utánozni. Senki sem vonhatja kétségbe, hogy azok a folyamatok, amelyeket az élőtől mintegy ellesve bizonyos mértékig sikerül a laboratóriumban utánozni, itt mégis másként játszódnak le, mint az élőlények sejteinek apró, de annál csodálatosabb műhelyeiben. Amit a laboratóriumban csak nagy tűzzel, magas hőfokon tudunk elégetni, az a sejtekben alacsony hőmérsékleten símán oxidálódik; amit a laboratóriumban alig tudunk az oxigéntől megvédeni, a sejtekben megőriztetik; amit a laboratóriumban csak magas hőfokon nagy nyomással, víz elvonása mellett állíthatunk elő: az az élő sejtben alacsony hőfokon, víz jelenlétében, csekély nyomáson keletkezik.

Ma már ezeknek a különlegesen lejátszódó folyamatoknak egy részét is tudjuk bizonyos mértékig utánozni, azonban jórészt csak élő szervezetekből származó u. n. erjesztők vagy fermentumok segítségével.

Az élő sejt munkájának finomsága e durva emberi kísérletekkel szemben valóban csodálatos. Mily bámulatra méltó pontossággal tudja pl. az állati test minden sejtje abból a táplálékkeverékből, amit a vér vagy szövetnedv hozzájuttat, kiválogatni, azt ami neki éppen szükséges! Milyen szabatossággal állítja be kémiai munkáját a felvett anyag feldolgozására! Hogyan engedi látszólag változatlan összetétel mellett hol ezt, hol amazt a fermentumot érvényre jutni és hogyan mehetnek benne végbe egymásután, sőt talán néha egyidejűleg is, egymással teljesen ellentétes kémiai folyamatok!

Ha ezekre a feltűnő különbségekre, melyek az élőkben és élettelen világban végbemenő kémiai átalakulások lefolyásában mutatkoznak, szabatos észleléseken alapuló kielégítő magyarázatot találnánk, akkor talán megfejtve állana előttünk az élet mysteriuma. Magyarázatunk egyelőre majdnem teljesen elméleti és tapogatózva részben az erjesztőkkel nyert tapasztalatokra támaszkodik, részben pedig a fizikának és kémiának azon fejezeteit hívja segítségül, amelyek az u. n. kémiai egyensúlyokkal foglalkoznak.

Legyen szabad itt a kémiai egyensúly mivoltát egy igen egyszerű példával megvilágítanom. Ha egy palackba kevés vizet öntök és a palack nyílását légmentesen bezárom, a víz egyrésze gőzzé alakul és szétterjed a palack „üres“-nek mondott részében. Egy vízből és vízgőzből álló „rendszer“ kapok (a levegőtől eltekintve), melyben a rendszer két eleme egymással egyensúlyba helyezkedik. Ez az egyensúly azonban nem állandó. Ha ugyanis a rendszert felmelegítem – meleg környezetbe helyezem – a víz rovására nő a vízgőz mennyisége, lehűtésre pedig az ellenkező történik. A „rendszer“ tehát a környezet befolyása alatt változtatja állapotát.

Ennél az egyszerű rendszernél vannak sokkal bonyolultabb „rendszerek“, melyekben nemcsak két, hanem igen sok tényező helyezkedik egymással egyensúlyba és amelyek a környezetnek nemcsak hőmérsékbeli, hanem

igen sok másféle változására is az egyensúly megbomlásával és más egyensúlyi helyzet kialakulásával válaszolnak.

Ilyen rendkívül bonyolult rendszernek tekintendő valamely élő sejt protoplasmája. Ennek a rejtélyes anyagnak, mint fizika-kémiai rendszernek összetételét megpróbáltam már jellemezni. Bár távolról sem merítettem ki a rendszer változatosságának lehetőségeit, már az elmondottakból is elképzelhető, hogy egy ilyen bonyolult rendszerben igen sokféle egyensúly alakulhat ki és ezek egymást kölcsönösen befolyásolhatják.

Ebbe a rendszerbe állítjuk még be azokat a többé-kevésbé rejtélyes hatású anyagokat is, amelyek bizonyos kémiai folyamatokat már pusztán jelenlétükkel is siettetni; vagy késleltetni tudnak, anélkül, hogy azokban részt vennének: t. i. a fermentumokat.

Ennek a bonyolult és érzékeny rendszernek egyik fő jellemvonásául kell tekintenünk azt, hogy bár környezetének minden változására változással felel, mégis bizonyos állandóságra törekszik. Ez a sajátos rendszer magasabbrendű élőlények esetében egy nem kevésbé bonyolult összetételű környezetben foglal helyet, amely azonban a protoplasma állandóságra-törekvésével szemben épen nagy változékonyságával tűnik ki. Az áramló vér és a szövetnedvek állandóan különböző anyagokkal öblítik körül a protoplasmát tartalmazó sejteket. A táplálkozás, áthasonítás és elhasználódás folyamatai állandóan változtatják a paraplasmátikus anyag összetételét. A környezetnek mindezek a változásai befolyásolják a protoplasma egyensúlyát, mely épen e behatások következtében egy bizonyos középhelyzet körül állandó csekély kilengéseket végez. A protoplasma fizika-kémiai egyensúlyának ez az állandó ingadozása az, amelyben az élet belső lényegét kereshetjük. Ha ez az ingadozás szünetel, az életjelenségek is szünetelnek: az élet szunnyad. Ha az ingadozó egyensúly felborul és a rendszerben állandó egyensúly alakul ki: ez már a halált jelenti. Nem kevésbé pusztulást jelent az, ha a környezetnek – túlságosan erőteljes – behatására a középhelyzet körül finoman ingadozó rendszer egyik, vagy másik irányban oly erős lökést kap, hogy eredeti helyzetébe nem bír már visszatérni.

Bonyolult rendszerekről, titokzatos egyensúly-ingadozásokról beszélünk és sejtjük, hogy ezek mögött lappang a titkok titka. De hogy milyenek ezek a rendszerek és ingadozások, arról még vajmi keveset tudunk. Kétségtelen, hogy a legújabb idők kutatásai jelentékenyen tágították és szaporították a réseket, melyeken át az élet rejtett műhelyeibe pillanthatunk. Tudásunk minden gyarapodása ellenére is szinte irigykedve gondolhatunk a görög filozófusok olympusi nyugalma, akik az élet kérdései fölött elmélkedve kielégítést nyertek abban a feltevésben, hogy az élettelen anyagokhoz „psyche“ társul és ezzel az anyag: életre ébred. E megnyugvással a kérdést több mint 2000 évre elintézték.

Mennyivel nehezebb dolguk van a mai kor életbúvárainak, kiknek ama csodálatos rendszerek felderítésén kell fáradozniuk, amelyeknek ide-oda lengése rejti magában az élet lényegét! Ha valahol, itt áll a mondás, hogy minél többet tudunk, annál tisztábban látjuk, hogy milyen sokat nem tudunk. Vajjon valamikor megfejezheti-e az ember az életnek ezernyi titkát? Vajjon közelebb jut-e az élet legbensőbb lényegének ismeretéhez? Vajjon kap-e valaha is természettudományi feleletet arra, hogy miben van az ok, amely a mikroszkóposan kicsiny protoplasma-csepp végtelenül bonyolult rendszerét kialakítja? Vajjon oda tudja-e állítani a fizika és kémia mérőpálcáját ahhoz a hatalomhoz, amely élőt formál az élettelenből?

Kérdések, amelyekre a tudás nem, csak a hit adhat feleletet. A természettudományok feladata, hogy az életkutatás terén, épp úgy, mint más területeken, ostromolja az ismeretlennek végnélküli birodalmát.

A határfal, amely az ismeretesnek véges területét az ismeretlen végtelenségétől elválasztja, lassan tovább tolódik és minden kis lépés, melyet ismereteink világa számára meghódítunk, növeli a tudomány hatósugarát. Ne feledjük azonban, hogy bármilyen nagy legyen nyereségünk az ismert világ javára, ezzel az ismeretlennek birodalmát nem kisebbítettük. Mert a természet végtelensége nem kisebbíthető.

(Szeged)

†Reinbold Béla

ADY ENDRE KÖSZÖNTÉSE

A novemberi köd és gyász felett
Ma dúsan és derűsen megjelent.

Ragyog a híre és a homloka,
Ily fiatal még nem volt ő soha.

Jött; mint akit ezer év óta vár
Álmodva és vágyódva ez a táj.

Ezer hajlék int biztatón neki:
Ifjú hívek ujjongó szivei.

És jöttire a nagyerdő dalol
És a nagytemplom vén harangja szól.

Bocskay némán süveget emel,
Száz prédikátor lelke énekel.

S szeretne a keblére omlani
A bánatos előd, Csokonai.

A kollégiomban az ó falak
Igéitől vígan visszhangzanak.

S ő megy dalosan és virágosan
Mint a tavasz, a téren átsuhan.

S a maradandóságnak városán
Úrrá lesz egy varázsos látomány:

Valaki elment, mint szegény cigány
S megérkezett, mint fönység és király,

Kit nem detronizálhat, nem, soha,
Az eljövendő századok sora,

Ki a halottak élén győztesen
Uralkodik a tűnő életen,

Remény borát és vigasz kenyerét
Minden magyarnak osztja szertesztét.

Mint az ítélet s mint a diadal:
Megjött Ady, az új és a magyar!

(Debrecen, 1927. XL/27.)

Juhász Gyula

HORTOBÁGY

Császárról szól a francia fiának,
Ó falát Róma büszkén mutogatja,
A mi gögünk és csodánk a világnak:
A Hortobágy és ő szent arculatja.

Kirgiz homoktól Tiszáig, Dunáig:
Puszta; sárból ver falat a zsellérje,
Faggyazott ingben telet átpipázik,
S még Zápolyával dohog ma is Bécsre.

Ánglius vendég elébe terelnek
Itt avas csárdát, csikóst, bácsit, kendet,
Ki kuruc ámbár, lám mely jámbor, gyermek,
Csak tűr, s nyugati hívságokat megvet.

Nyugat: rohan lám vesztébe. De nálunk
Még botospán s várjobbágyosság járja,

S hogy kiskirály a földesuraságunk:
Büszkeség s öröm ez a Hortobágyra.

Hát Hortobágy. E ferde, szűk pillákon
Néha délibáb és felfordult tájak
Villóznak ... Ámde elködlök a mákony,
És marad minden, marad Hortobágyra.

Kell még tán az ily kis néznivalócska
Az autón járó messzi nagyvilágnak:
Ekétől szűz föld, Ázsia-szag, s ócska,
Préda cigánynép, míglen; kihálnának.

Bodor Aladár

FÜRDÉS

Fehéren süttött a nap.

Mint mikor éjjel fényképeznek és magnéziumot gyűjtenek, úgy izzott a balatoni fürdőhely a verőfényben. A meszelt kunyhók, a kukoricagörék s a homok keretében minden fehérnek látszott. Még az ég is. Az akácfa poros lombja pedig olyan fehér volt, akár az írópapír.

Félhárom felé járt.

Suhajda ezen a napon korán ebédelt. Lejött a veranda lépcsőjéről, a villa udvarában lévő paraszt-kertbe.

- Hová? – kérdezte Suhajdáné, aki a törökszekfűk között horgolt:
- Fürödni – ásította Suhajda, kezében egy meggyszín fürdőnadrággal.
- Ugyan vidd el őt is – kérlelte az asszony.
- Nem.
- Miért?
- Mert rossz. Mert haszontalan. Nem tanul.
- Dehogynem – tiltakozott felesége vállát vonva – egész délelőtt tanult.

A konyha előtt a lócán fölneszelt egy tizenegy éves fiú. Térdén összecsucott könyvet tartott, a latin nyelvtant.

Vékonyka gyermek volt, feje rövidre nyírva, nullás géppel. Piros tornaing rajta, vászonnadrág, lábán bőrsarú. Pislogott az apja, meg az anyja felé.

– Hát – szólt hozzá Suhajda nyersen, fölvetve szigorú fejét – mi az: *dicserni fognak engem?*

– *Lauderentur* – rebegte a gyermek, gondolkodás nélkül és fölkel, mint az iskolában.

– *Lauderentur* – bólogott csúfondárosan Suhajda – *lauderentur*. Szóval a pótvizsgán is meg fogsz bukni.

– Tudja – mentegette az anyja – tudja, de. összezavarodik. Fél tőled.

– Én kiveszem őt az iskolából – biztatgatta magát Suhajda. – bizonyúristen kiveszem. – Lakatosinasnak adom, bognárnak – maga sem tudta, hogy indulatában mért épp ezt az iparágat választotta, amelyre sohasem gondolt.

– Gyere ide Jancsikám – szólt az anyja. – Ugye tanulsz majd, Jancsikám?

– Sírba visz ez a taknyos – vágott közbe Suhajda, akinek a méreg fűszer volt, paprika, – sírba visz – ismételte s élvezte a haragot, mely kitágította az ereit, jótékonyan elűzte délutáni unalmát.

– Tanulok – hebegte a fiú hangtalanul.

Védelmet keresve megalázott semmiségében az anyjára pillantott.

Az apját szinte nem is látta. Csak érezte. Mindenütt, mindenkor, gyűlöletesen.

– Ne tanulj – legyintett – Sohase tanulj,

– De tanul – szólt az anya s a gyermek fejét hóna alá öelve símogatta. – Te pedig megbocsátasz neki.

Jancsika – mondta váratlanul, minden átmenet nélkül – hozd szépen a nadrágod. Apa majd elvisz fürödni.

Jancsi nem értette, hogy mi történt, hogy mit jelent anyjának a közbelépése, mellyel a régóta húzódo pörpatvart önkényesen, csodálatos gyorsasággal elintézte. De azért fölrohant a verandára. Onnan egy sötét kisszobába ért. Keresgélte a fiókokban a meggyszín fürdőnadrágot, mely egészen olyan volt, mint az apjáé, csak kisebb. Suhajdáné varrta mind a kettőt.

Az apa tétovázni látszott.

Anélkül, hogy bármit mondana feleségének, megállapodott egy közmétebokor mellett, mintha késkedő fiát várná. Majd nyilván mást gondolt. Kiment a léckapun. A tó felé igyekezett, valamivel lassabban, mint egyébként.

Sokáig kutakodott a fiú.

Jancsi a második gimnázium évvizsgálóján megbukott a latinból. Ezen a nyáron pótvizsgára készült. Minthogy azonban leckéjét a vakációban is félvállról vette, apja büntetésből eltiltotta őt a fürdéstől, egy hétre. Még két fürdéstelen napja lett volna. Most meg kellett ragadnia az alkalmat. Lázasan hányta széjjel a ruhákat. Végre meglelte a fürdőnadrágot. Be sem csomagolta, lobogtatva hozta ki az udvarba, hol anyja várta., fölágaskodott hozzá, hogy sebtében csókot leheljen az édes, imádandó arcra s apja után iramodott.

Anyja még utána kiáltott, hogy később majd ő is lejön a partra.

Suhajda vagy husz lépéssel haladhatott előtte a gyalogösvényen Jancsi borsaruja, amint futott, tapsikolta a port. Hamar utolérte őt, az ördögcérna-sövénynél. De pár lépéssel előbb lassított, óvatosan lopta melléje magát, mint a kutya, még mindig nem lévén bizonyos, vajjon nem kergeti-e vissza.

Az apa egy szót sem szólt. Arca, melyet a gyermek olykor oldalvást, gyors pillantással kémlelt, zárt volt és merev. Fejét fölemelte, a semmibe nézett. Úgy rémlett, észre sem veszi őt, nem törődik vele.

Jancsi, kit az iménti örömhír fölviillanyozott, most elszontyolodott., búsan lépegetett, szomjúságot érzett, inni akart; szükségére menni, szeretett volna visszafordulni, de félt attól, hogy apja megint rárivall s így a helyzetet, melyet csatlakozásával teremtet, a rosszabbtól való félelmében vállalnia kellett.

Várta, hogy mi történik vele.

Az út a villától a tóig mindössze négy perc.

Siralmas fürdőhely volt ez, villany és minden kényelem nélkül, a köves zalai parton, erősen harmadrendű: Szegény hivatalnokok nyaraltak itten.

Künn az udvarban eperfák alatt nők, férfiak egyingben, mezítláb görögdinnyét, főtt kukoricát rágcáltak.

Suhajda az ismerőseinek régi, nyájas hangján köszönt, amiből a gyermek – a harag e boldog fegyverszüneteiben –, azt következtette, hogy nem is annyira dühös, mint mutatja. Később azonban az apa homloka ismét kegyetlenné vált:

Tücskök cirpelték a napfényben. Már feléjük lengett a víz édesen-rohadt szaga is, már feltűnt a korhatag fürdőépület is, de Suhajda nem beszélt.

Istenesné, a fürdős asszony, aki kontyát piros-pipisz kendővel kötötte át, kinyitotta kabinjait, beengedte őket; az elsőbe az apát, a másodikba, melyben Suhajdáné szokott öltözködni, a fiút.

Kívülük nem is tartózkodott más a parton, csak egy legény. Az ott valami döglött lélekvesztőt tatarozott, rozsdás szögeket egyengetve a földön.

Jancsi előbb vetkőzött le.

Kijött kabinjából, de nem tudott mit csinálni, nem mert az áhitott vízbe menni. Zavarában a lábaféjét nézegette. Amíg apja elkészült, ezt szemlélte, nagy figyelemmel, mintha először látná.

Suhajda meggyászín fürdőnadrágjában lépett ki, kissé potrohosan, de izmosan, föltárva fekete-szőrös mellét, melyet a gyermek mindig megbámult.

Jancsi rátekintett, hogy szeméből olvasson. De nem látott semmit. Az aranykeretes csiptető üvege nagyon villogott.

Pironkodva nézte, hogy megy apja a tóba.

Csak akkor somfordált utána, mikor Suhajda hátraszólt

– Jöhetsz.

Követte őt, egy lépés távolságból. Nem mártotta meg magát, nem uszkált béka-tempóival, mint szokta. Csak botorkált a nyomában, valami bátorítást várva. Suhajda ezt észrevette s félvállról, mogorván meg is jegyezte:

– Félsz?

– Nem.

– Akkor mit mamlaszkodsz?

Annál a cölöpnél álltak, hol a gyermeknek a csecse-bimbójáig ért a víz, az apának pedig alig valamivel fölebb, mint derékig. Ennélfogva mindketten lekuporogtak, nyakig merültek, élvezték a lanyha tó cirogatását, mely almazölden, tejszerűen pezsgett közöttük.

Suhajdában a jóérzéstől ingerkedő, játékos kedv ébredt.

– Gyáva vagy, barátom.

– Nem.

– De gyáva vagy.

Máris megragadta fiát, két karjába nyalábolta s belevetette a vízbe.

Jancsi röpiült a levegőben. Farral toccsant a tóba, mely kinyílt, aztán rejtelmes zúgással, háborogva összecsapódott fölötte. Pár másodpercig tartott, míg kieviclélt. Orrán-száján prűszkölte a vizet. Két öklével nyomigálta a szemét, mert nem mingyárt látott.

– Rossz? – kérdezte az apja.

– Nem.

– Akkor mégegyszer. Egy-kettő – és ismét magához ölelte a gyermeket.

Suhajda, mikor azt mondta: „há-rom”, nagyot lendített rajta, elhajította, körülbelül arra a helyre, ahová

előbb, de mégis valamivel messzebb, a köteleket tartó cölöp mögé, úgy, hogy nem is láthatta; amint fia egyet bukfeneczeve, hátraszegett fővel, kitárt karral lefelé zuhant a vízbe. Ezért hátra is fordult.

Szemben vele a somogyi part nyúlt el. A tó tündöklött, mintha millió és millió pillangó verdesné tükrét; gyémántsáznál.

Néhány pillanatig várt, amint előbb.

– Na – monda végül boszankodva.

Aztán fenyegetően, rekedten:

– Mit izélsz? Ne komédiázz.

De senkisé is válaszolt.

– Hol vagy? – kérdezte valamivel emeltebb hangon és fűrkészett rövidlátó szemével, előre-hátra, jó-messzire, hátha ott bukott föl. Jancsi kitűnően úszott a víz alatt is.

Amíg azonban Suhajda mindezeket véghez vitte, úgy érezte, hogy már több idő múlt el, mint az előző lebukás és fölmerülés között. Sokkal több idő.

Hatalmasan megriadt.

Fölugrott, lábolta a vizet, gyorsan, hogy addig a ponthoz érjen, ahol fia valószínűleg a vízbe pottyánhatott.

Közben egyre kiabálta:

– Jancsi, Jancsi.

Azon a ponton, a cölöp mögött sem találta. Erre két karjával hadarni kezdte a tavat, lapátmódra. Kotorta, fönns és lenn, rendszertelenül, próbált átlátni rajta, a zavaros víz azonban arasznyira sem engedte át tekintetét. Belemártotta eddig száraz fejét. Szemét a csiptető üvege mögött kimeresztette, mint a hal. Kereste-kereste, mindenhogyan, az iszapba hasalva, könyökölve, guggon, újra és újra, körben forogva, oldalt billenve, módszeresen számon tartva minden talpalatnyi helyet.

De sehol sem volt.

Mindenütt csak a víz volt, a víz, a víz ijesztő egyformasága.

Öklödve tápáskodott föl, mély lélekzetet vett.

Amíg lenn búvárkodott, homályosan azt remélte, hogy közben fia már kibukott, kacagva áll majd előtte a cölöpnél, vagy távolabb már, talán kabinjába szaladt felöltözködni, most azonban tudta, hogy bármily hosszúnak is látszott az idő, csak egy-két pillanatig maradt a fenéken és a gyermek nem mehetett ki a tóból.

A víz fölött olyan nyugalmat, olyan közönyt látott, amelyent eddig nem bírt volna elképzelni:

– Hé – üvöltött a part felé s tulajdon hangját sem ismerte föl – nincs sehol.

A legény, aki a lélekvesztőt szögegette, tenyerével tölcserít csinált a füléhez.

– Tessék?

– Nincs sehol – hörgött belőle a késésbeesés.

– Kicsoda?

– Nem találom – ordította, torkaszakadtából, – segítség.

A legény az evezőpadra tette a kalapácsot, lerugta nadrágját – nem akarta összevizezni – és a tóba lépett. Vágtatott, de úgy tetszett, kényelmesen jön. Suhajda addig néhányszor még lebukott, a vízbe térdelt, tovább ment, hogy más irányban is keresse, aztán a távolságtól megrémülve visszatért ahhoz a helyhez, melyet mintegy őrzött. A cölöpbe fogódzkodott, hogy el ne szédüljön.

Mire a legény odaért, Suhajda eszméletét veszítve zihált. Nem tudott értelmesen felelni a kérdéseire.

Mind a ketten csak ide-oda ténferegtek.

Istenesné a parton kezét tördelte.

Kiabálására huszan-harmincan össze is csődültek, csákányokat, hálókát hoztak, sőt egy csónak is megindult a szerencsétlenség színhelyére, ami igazán fölösleges volt, hiszen a sekély víz itt nem lephetett el senkit.

Hamarosan híre futamodott a környéken, hogy „valaki a vízbe fulladt”. Már mint tény.

Ebben a pillanatban Suhajdáné a parasztkertben, a törökszekfűk között abbahagyta a horgolást. Fölkelt, a sötét kisházba ment, ahol előbb Jancsika a fürdőnadrágját keresgélte s az ajtót bezárva elindult a part felé, amint megígérte.

Lassan haladt kinyitott napernyője alatt, mely a tűző fény ellen oltalmazta. Azon gondolkozott, fürdők-e. Elhatározta, hogy ma nem fürdik. De mikor az ördögcérna-sövény elé érkezett, gondolatának fonala egyszerre megszakadt, összegomolyodott, napernyőjét becsukta, szaladni kezdett s szaladt egész úton, míg a fürdőépületig nem jutott.

Itt már két csendőr állott, meg a mormoló tömeg, többnyire parasztasszonyok. Sokan sírtak.

Az anya tüstént megértette, mi történt. Jajveszékelve támo lyogott a partra, a zárt csoport felé, melynek közepén kishfia feküdt. Nem engedték oda, Egy székre ültettek. Ájzuldozva kérdezgette, hogy él-e még.

Már nem élt. Több mint egy negyedórai kutatás után bukantak rá, közvetlen a cölöp mögött, hol az apja állott s mire kihozták, a szíve nem dobogott, szembogarának fényérzékenysége megszűnt. Az orvos azonnal tőtágast állított, rázta belőle a vizet, fölpolcolta a mellkast, mesterséges légzést alkalmazott, tornáztatta a kis, halott karokat, sokáig, nagyon sokáig, majd percenként hallócsővel figyelte a szívet. Az nem indult meg. Erre

műszereit táskájába dobva elindult.

Ez a halál, mely hirtelenül jött, látszólag szeszélyesen, már valóság volt, oly örökkévaló, oly szilárdul megformált és meredt, mint a földgolyó legnagyobb hegláncolatai.

Az anyát parasztszekéren szállították haza. Suhajda még mindig a meggyszín fürdőnadrágban üldögélt a parton. Arcáról, csipetójéről csorgott a víz, a könny. Eszelősen sóhajtozott:

– Jaj nekem, jaj, jaj.

Ketten támogatták föl. Kabinjába vezették, hogy végre felöltözzék.

Még három óra sem volt.

(Budapest)

Kosztolányi Dezső

G. Valéry-Larbaud : ÓDA

Ó kölcsönözd nekem a zajt, az édes ritmusú,
Merész siklást a kivilágított világon át,
L u x u s v o n a t ! – s félelmetes zenédet,
Mely végigharsog cifra bőrrel ékes folyosókon,
Míg súlyos rézkilincsek és lakkajtók mögött
A milliárdosok alusznak.

Dudolva járom folyosóidat
S híven megyek veled Bécs s Budapest felé:
A hangom elvegyül ezernyi hangjaiddal,
Ó Harmonika-Zug!

Hogy élni milyen édes, azt először
A Nord-Expressen, Pskow és Wirballen közt
Éreztem át.
Mezők közt vitt az út, hol a juhászok
Dombhoz hasonló fák lábánál álltak
A nyers és szennyes birkabőrbekecsben ...
(Nyolc óra reggel, ősz, s az ibolyaszemű,
Szép énekesnő énekelt a szomszédos kupéban.)

S ti, tükörablakok, miken keresztül elvonulni láttam
Szibériát s a Samnium hegyormait,
Kasztiliát virágtalan-kopáran,
S a Márvány-tengert langy eső alatt!
Adjátok nékem, Orient-Express, Süd-Brenner-Bahn,
Csodálatos, siket zenéteket,
Vibrálva síró üveghangotok;
Adjátok nékem a magas, de keskeny mozdonyok
Könnyű és friss lélekzetvételét, –
A gyorsvonal szép mozdonyaiét,
Amelyek biztosan és játszva mennek aranybetűs nágy sárgaszín vagon előtt
A szerb hegyek magányos zugain
S odébb, rózsával telt Bulgárián át ...

Ó kell, hogy mind e zaj és mind e mozgás
Átmenjen verseimbe s mondja el
Helyettem elmondhatlan életem:
Gyermek vagyok, ki nem tud mást, csak ezt:
Remélni mindörökre határozatlan dolgokat.

(Debrecen)

Franciából fordította: Hankiss János

MADÁCH

Úgy látom, amint mélabús szemével
A táj feleit tűnődik réveteg,
Míg lelkén egyre nyomasztóbb az éjjel
És egyre inkább érzi, hogy beteg.

Úgy látom őt ... Vivódik önmagával.
Ádám kél lelkén örök-emberül.
Amint érzi: a tett egy sóhaján hal
El lelkünknek, ha vad mérgünk elül.

Úgy látom őt ... Nem jó szemére álom.
Losoncon bál van. (Holnap hamvazó.)
És asszonya ma nélküle a bálon ...

Úgy látom őt ... Künn szél süvít a tájon
És álmokat szítál alá a hó,
Amint sóhajt: – „Én rémes árvaságom!“

(Szentés)

Palasovszky Béla

A CSODA

Nyiszlett; zöld béka volt, lehetett tán tizenhárom esztendő. A keziben vastag sárgarépát szorongatott és nagyokat harapott belőle; valamelyik kertből csente, épp úgy, mint az almát; meg a zöld szilvát, amit a fölfogott kis szoknyájában vitt.

A kemény sárgarépa hersegett a fogai közt, ahogy taktusra rágta és meztelen, piszkos lábával rövid lépéseket vert ki. A léckerítések mentén ment, az árokban és be-besandított a kertekbe. Az országút vagy kétszáz lépésnyire volt tőle, egy lóherés tagon túl. Olykor végigporzott rajta valami szekér s Emer, hogy észre ne vegyék, lekushadt az árokba, a gaz közé s ott hevert mozdulatlanul, amíg a szekér el nem zörgött.

Az arca száraz volt, sárgászöld és piszkos, a haja kócos; a szeme fényes, mint valami pityke és nyugtalanul, kutatóan járt. Ha távol tudta magát az emberektől, ha egyedül volt, akkor meglágyult, megvidámodott a tekintete és az a kis piszkos arca egészen csinos volt. És akkor ugrált is, szökdelt, nótákat zümmögött, akár a többi falubeli gyerek. De az emberek közelében sunyítva, bújkálva járt, szinte lopózkodott s az arcán félelem, a szemében gyűlölet ült.

Egy-két vénasszonyt kivéve, mindenkitől félt és mindenkit került. Még a gyerekeket is, mert azok olykor meglesték és beárulták, hogy gyümölcsöt lopott. Három éves kora óta, amikor apja, anyja meghalt, a nagybátyjánál élt. Csontor mogorva, magánakvaló paraszt volt, senkije a világon; csak különcként tekintette a gyereket és hol adott neki enni, hol nem. Amíg csak olyan magatudatlan, kis pöttöm gyerek volt, a szomszédoknál hányódott. Hol itt, hol ott. És megszokta az öregasszonyok beszédeit, a sok mesét, legendát, amiket ezerszer is elövettek a hosszú téli esteken. És ő mozdulatlanul ült a kucikban, amikor például az öreg Rónyánné a vízözönről beszélt, meg Józsefről, akit eladtak a testvérei, továbbá Jézus Urunk születéséről, a három szent királyokról, Szűz Máriáról, meg a sok, sok csudáról. Ilyenkor alig lehetett hazaküldeni Emert és reggelig is elhallgatta volna a tengernyi gyönyörűséget. De ha az álom mégis a szemére ült, tovább álmodta a csodálatos meséket, amiket még játék közben se felejtett el, mert hiszen a Bodri kutyát is elkeresztelte Ponciusnak és keményen megrángatta a farkát, mivel Rónyánné egyszer azt mondta:

– Jaj, édös lelkeim, az vót ám még csak az igazi lator, az a Poncius! ... Azt köllött vóna a körösztre főszőgelni! ... De most ott ég a pokol rnélységös fenekín és hetvenhét ördög szurkálja vasvillával furtonfurt!

Emernek nem tetszett ez a pokol. de annál inkább a menyország, mindig is arról kérdezgette az öregasszonyokat és nagyon szeretete volna tudni, mekkora lábuk is van azoknak a .kicsi angyaloknak, ha egyik csillagról a másikra tudnak lépni?

De ahogy telt, múlt az idő és Csontor úgy vélte, hogy Emer már elbírná a kapát: munkába akarta fogni. Ám

akárhogy veszkődött vele, még azt se bírta elérni, hogy legalább azt a kis dinnyeföldet kiacatolta volna! Emer mindig elködörgött. Elkerülte az iskolát, megszőkött a munka elöl s nem fogott rajta se a szó, se a bot, pedig Csontornak ugyancsak kemény marka volt és ha elkapta a haját, úgy eltángálta, hogy facsikos volt a bőre két hétig is. Az ilyenek után aztán Emer napokig nem került elő. Hogy hol járt, sose mondta meg. Néha valami kazalból látták kisurranni, ahol az éjszakát töltötte, máskor, – különösen télvíz idején – istállóban, vagy szénapadlásokon húzódott meg.

Csontor legtöbbször csak éjszaka a szuszogásáról tudta meg, hogy Emer megint hazavetődött. Fölbredt rá, mint a kutya az idegen szagra. Legszívesebben tüstént nekiesett volna, hogy ellazsnakolja. De gyertya nem igen volt kéznél s tudta, hogy amíg azt előkotorja, vagy amíg odabotorkál a sötétben Emer vackához, az biztosan megugrik elől., Így hát csak forgolódott a helyén, megvicsgorgatta párszor a fogát és hajnalig hidegre tette a haragját.

De mindgyakrabban előfordult, hogy ilyenkor már nem tudott elaludni. Ezen az éjszakán különösen bosszantotta a lány szuszogása. A papra gondolt, akihez Emert a mult héten beszerezte, hogy faragion hát ő valamit a haszontalanból s akitől mindjárt másnap elszökött! Azóta nem is mert a szeme elé kerülni! ... De ugyan mit csináljon most?

Hánykolódott az ágyán és lassan minden gond, kín az eszébe vetődött. Nyomorult élete kis bajait forgatta magában: a sovány földcsckjét, amely mind szűkebben adta már a kenyérrelalót, a rozoga kis viskót, amely már-már rája szakadt a nagy gondozatlanságban s a maga rettentő, asszony nélküli egyedüllétét. Aztán megint Emerre lett figyelmes és halkán elkáromkodta magát.

Már azon túl volt, hogy az elhibázott multat hánytorgassa magában. De néha mégis elébe állott Eszti, az Emer anyja, úgy fiatalon, mint amikor utánajárt ő is, az öccse is, titokban, hogy egyik se tudott a másik szándékáról. Még most is nyögött belé, ha az eltemetett mult így fölkísértett benne, mert azóta lett ő ilyen mogorva, hogy a Bozó Eszti jobban húzott az öccséhez, azóta élt ilyen kivert-bika életet és öklelt el mindenkit maga mellől. És talán azért gyűlölte is úgy Emert, mert nem az övé volt, hanem az öccsée, aki Esztit elkaparintotta előle, – bár ugyan mindkettőjüket egyszerre vitte el a járvány és beteljesedett rajtuk az átka ... De erre nem akart gondolni már s ha a kísértésekkel nem is birt, ezt a gondolatot el tudta hessegetni magától:

Csontor Ferenc száraz, kis ember volt, alig. túl a negyvenen, de vénebbnek látszott. Csak a szemében villogott valami félelmes lobogás s Emer ezért kerülte is a tekintetét mindig.

Most is, ahogy a hajnal rápirkadt a szobára, Csontor odasandított a sarokba, ahol Emer aludt, azután óvatosan leszállt az ágyáról és meztelláb odasompolygott a kislány vackához. Közben még fölnyúlt az öreggerendára és egy kemény sombotot markolt le onnan.

Azután megállt Emer előtt.

Itt a sarokban még nagy volt a homály, csak halványan látta Emert, aki úgy hevert ott, mint valami odavetett batyú. Ahogy a gyereket nézte, a harag már emelgetni kezdte benne a fejét, de egyszerre valami különös érzése támadt és nem vert rá Emerre a bottal, hanem rátámaszkodott és fejét a piszkos kis ablak felé vetette, ahonnan a világosság soványan csurran a szobába. Aztán megint Emerre nézett, mert úgy tetszett neki; mintha Bozó Esztit látná a gyerekekben.

Emer egy kicsit megborzongott, ahogy a hajnali hűvösséget fölérezte félálmában. Jobban összekuporodott hát és keze ösztönösen a nagykendő után nyúlt, hogy azt magára húzza. De ez a mozdulata hirtelen, féltőn abbamaradt, a szempillája ijedten rebbent egyet s ahogy nagybátyját meglátta, szinte megdermedt. Moccanni se mert. Pedig leginkább sikítani szeretett volna egy nagyot, mert a szíve úgy táncolt félelmében, hogy majd leszakadt és egyre várta, hogy mikor sújt le reá a bot. – Ó, mért is surrant csak haza? – gondolta. – Amikor egészen jól eltölthette volna az éjszakát valamelyik kazalban is ... De amikor olyan soká elüldögélt megint Rónyánénál és az álom egészen elbutította, úgy, hogy semmire se gondolt ... Most bezzeg az eszébe jutott, hogy sok minden van a rovásán ... Hiszen még azért se kapott ki, hogy a tisztelendő úrtól elszökött!

Alig mert hát szuszogni. A fejét úgy fordította, hogy a szeme pilláján keresztül megfigyelhette az öreget, amint inas teste meg-megremeg a bő gatyában s a szeme, az az ijesztő lobogású, le nem siklik róla. Lehunyta jó erősen a szemét és azon volt, hogy mozdulatlanul feküdjön.

A módos Timár gyerekeire gondolt, akiket nagyon irigyelt, mert mindenük volt, galambjuk is, egész raj és ő is mindig szeretett volna galambot, legalább egyet, de ugyan hol tartotta volna? Aztán a Rónyánék kotlósa jutott az eszébe, amelyik odajárt föl a kicsibéivel a Kúnhalomra, a kálvária alá. Hogy berzenkedett, amikor a kezibe vette egyik-másik kicsinyét ... És ott volt a vén hárs is, a halom tetején, olyan széles, hogy hárman is alig érik át és az vigyázza az Úr Krisztust, aki ott lóg alatta, mellére esett fejfel, a kökeresztén. És a messzire nyúló földeken búza, rozs, zab hányt most a kalászat, friss, zöldelő tenger volt az egész határ, a szellő, rakoncátlanul nyargalt végig fölötte és zölden, csillámosan meghullámzott az egész, mint valami széles víz, amelyen hajók járnak. És jött is rajta most egy. Kicsi bárka, benne barna ruhás halászok s a hullám bevart már hozzájuk, az evedzők szanaszéjjel és az Úr Krisztus, aranykorona a fején, kilépett a vízre és végigment rajta ...

Mire fölvetette a fejét és az öreget kereste, már világos volt. De nem látta a közelében. Óvatosan megfordult hát. Most már látta, ott ült a szoba másik végében, az ágya szélén s a kezébe temette a fejét. Emer lenyúlt hát a nagykendőért és vigyázva magára húzta, hogy fölmelegedjék. Szeretett volna fölkelni és kiosonni

az ajtón, de nem mert. Hátha az öreg elébe ugrik? Megvárta hát, amíg az megy ki elébb. Ám Csontor csak nagynehezen mozdult s csak ült, ült, mintha nagy gondban főne a feje.

Emer ilyennek még sose látta. Úgy tett hát; mintha aludna és figyelte. Amikor aztán Csontor fölkapta végre a rocskát és kiment a kúthoz, Emer is fölpattant, elkapott az asztalról egy darab kenyeret és kisurrant a tornácra, ott megbújta a fal tövében és úgy lopózott a kapuhoz.

*

Kint a határban már boldog volt. Lassan eddegelte a kötényrevaló gyümölcsöt, az alma csutkájával megdobálta a lomha békát, amint átsétált a csapáson, elkergette a szarkát, ha letelepedett valamelyik kerítésre és a Kúnhalom aljára érve, megállt a kálvária minden stációja előtt, hosszan elnézte a piros meg kék köntösű embereket, az ostort, a töviskoszorút, meg az Úr Krisztust, véres hátával, amint összerogy a kereszt alatt. Az utolsó képnél főleg Mária miatt állt meg, mert Suhajdné egyszer azt mondta neki, hogy igen hasonlít az anyjához, de ezt nem tudta elhinni, mert Mária arca nagyon lapos volt, a szája kicsit ferdére sikerült és a könnyek, amiket sírt, mintha viaszból való apró körték lettek volna. Már akkor sokkal inkább tetszett neki Mária templombeli képe, ahol olyan volt, mint valami fiatal lány és a gyerek Jézus ült a balkarján. Körülöttük meg sok, sok angyal, apró karjával kövér kis felhőkre könyökölt és az égből aranyos sugarak szűrődtek rájuk.

Amikor csak tehetett, bement a templomba. Nagyon szerette a színes falakat, a tarka, nagy képeket, a zászlókat s a sok aranyozást az oltárokon. Óraszámra nézte az oltárképet, ahol Jézus a vizek fölött lebeg. Letérdelt és úgy tett mindent, mint ahogy a fölöttéktől látta, még a száját is mozgatta, mintha imádkozna, de nem imádkozott soha, mert nem is tudott. Azon járt az esze; amit a vasárnapi prédikációkon hallott, meg amit a vénasszonyok beszédéből megjegyzett magának. És néha azt hitte, ha sokáig nézi az aransugarakat, akkor beelát az égbe, ahol fodor fehér barikát vezet a kis Jézus, hosszú fehér ingben táncolva tapsikálnak a gyerekangyalok, virágkoszorú van a fejükön és az Úristen széles diványon ül, amelyet ő is látott egyszer a szolgabíróúrénál.

Maga is szeretett angyalt játszani. Akkor a Kúnhalom tetején lehasalt a hárs alatt és azt mondta magának, hogy most felhőre támaszkodik. Mindenik fűszál egy-egy angyal volt, a kereszt előtt ott volt az Úr Krisztus, a vén hárs volt az Úristen s a domboldal egyik útjelzőköve a Szent Péter. Velük beszélgetett.

– No; Szempéter úr, tudja-e kend, mi ujság minálunk? ... Hát új kisangyalt kaptunk, bizony! A Biczókék Pistikája halt mög az éjjel, bizony! ... Ugyi, nem is tudta kend? Pedig most is érte harangoznak ... Oszt lássa; ű mög má itt ül mellettem, csak még nagyon cseplesz szögényke, de Mária Szűzanyánk maj möghizlalja, ugyi Úrjézusom? ...

A halom másik oldalán a kalásztenger hullámozott. Csak egy kicsit kellett lehűnyia a szemét s már fehér fodrú, zöld hullámok ringatóztak ott, a bárka orra víz alá került, a halászok rimázkodtak és elhajították az evedzőjüket és az Úr Krisztus végiglibegett a vizek tetején, fölött a Kúnhalomra és fölfüggeszkedett a keresztre.

Mikor idáig ért, rászólt valaki.

– Micsinász itt, te zód béka? ... Kivel beszélgetsz, amikó magadba vagy?

Rónyánné volt. Emer észre se vette a jöttét, kicsit húzódozva nézett rá, de aztán megint a kalásztenger felé fordult. A pillanatnyi szélcsendben minden szál mozdulatlanul állt.

– Az Úr Krisztus kilépett a bárkából, kinyújtotta ja a kezit és mingyá csönd lött, – mondta Emer lassú, vontatott hangon, ahogy az öregasszonyoktól eltanulta. – És akkó végigmönt a tengörön, idegyütt és fölfüggeszködött a helyire a köröszton ...

– Mi bajod van, hékás? – bámult el Rónyánné.

Emer nem felelt. Fölnézett az égre, ahol a bárányfelhők gyönyörű kagylóformába verődtek, amely olyan volt, akárcsak valami felhőágy, amelyből most kelt föl valaki. És valami egészen különös boldogságot érzett és csak bámult, bámult s alig tudta kinyögni:

– Onnan gyütt e!

Már akkor Rónyánné is nézte a felhők különös alakulását, meg a kislány átszellemült arcát és maga se tudta, mire vélje a dolgot. Csak azt motyogta:

– Hát mér is nem mécc te haza, mi? ... Ó, Jézusom! Ó, Jézusom! – És lassan keresztet vetett magára.

Emer pedig rá se figyelt többé, hanem lement a Kúnhalomról, egyenest neki a kalásztengernek, a kezét előretartotta, mint az Úr Krisztus a képen, a testét megmervítette és hosszúakat lépett, mintha csak ő is a vizek fölött lebegne.

Rónyánné meg utána nézett s ahogy egyre jobban nézte, a szíve majd megállt a nagy ijedtségtől. Látta, hogy Emer csak ment, ment, nem is ment, hanem valósággal libegett, a kalászok éppen csakhogy a fejüket hajtottak meg a lába alatt, a száruk meg se tört és körös-körül csöndesen hullámozott az egész zöld tenger. A napfény úgy vakított, mint a tükör, a vén hárs koronájából mély bűgás hallatszott, mintha csak az orgona szólana fönt a magasságokban és Emer, a zöld béka, valahol messze, ott lebegett a kalásztenger hullámai fölött, ragyogó ködfelhők között, úgy, hogy már alig látszott.

Rónyánné nem tudta levenni róla a szemét. Még akkor is nézte, amikor már nem látott semmit. Aztán kapkodni kezdett a kezével, összecsapta, meg a szeme elé tartotta és egyre lihegett az ijedtségtől. A lába reszketett s mintha a földbe gyökerezett volna, alig tudott jó darabig megmozdulni. De végül is összeszedte

magát, néhányszor keresztet vetett magára, aztán hanyatt-homlok elrohant.

*

Emer pedig a dülőúthoz érve, megállt. A fordulónál kurta sövény állott s mert nagyon tűzött már a nap, a mögé ült a gyepre. Vakargatta szűnyogcsipéses lábaszárát, nézegette a mély kék eget, amelyről elhúzódtak már a föllegek és csak nagyon magasan, nagyon halaványan füstölt egy kis fehér fodor, talán azon túl lehet a széles aranykapu – gondolta – amit Szempáter őriz a nagy kulccsal.

Lehúnyta a szemét, bágyadt volt.

Egy gyerek jutott az eszébe, akiről azt mesélték, hogy leesett a háztetőről, mégse történt semmi baja, mert Mária alája tartotta a kötényét és abba fogta föl.

– Az is jó löhet, – füzte tovább – úgy lehullani jó magosrul a Mária szent kötényibe. – És már szinte repült is, de nem lefelé, hanem fölfelé és ezt egészen rendjén valónak találta, mert Mária sok csodát tett, többet, mint amennyit a tanító úr ki tud számítani a táblán és jó volna, ha vele is tenne valamit. Kívánta, ha őt most karonfogná és elvezetné valahová, ahol minden olyan szép, színes és aranyos volna, mint a templomban, de még annál is szebb és ott, ha a nagybátyja meg akarná verni, elrepülne előle és nem félne már tőle, se senkitől mástól.

És ahogy ezt elgondolta, már jött is a Mária, de nem egyszeribe, csak szép lassan s nem abban a szép köntösben, amiben a templomi képen volt, hanem olyan közönséges paraszti rokokolyában, mint az idevalósi asszonynépek. De azért tudta, hogy ő a Mária, mert ez benne volt a szemében, a csöndes, szelíd nézésében. Karján pedig pólyást himbált s amikor hozzáért, kitararta fehér fátyolából ...

Rögtön eszébe jutott Rónyánné szava: Máriának Jézuskáját kitarará fehér fátyolából ... Csakhogy ez nem a Jézuska volt ám, hanem – uramfia! – a Biczókék Pistikája. Tüstént megismerte. Mária meg csak mosolygott és nyújtotta a kezét, hogy majd magával vigye Emert.

*

Emer ment is volna, de ebben a pillanatban kemény szorítást érzett a karján. Kábolygó fejjel ugrott föl. Még nem látott, nem tudott semmit, de már félt, remegett és érezte, hogy ez csak a nagybátyja lehet.

Csontor rákiáltott.

– No, mos mögvagy, te istentül elfacsarodott! Te ződ béka, te! ... Mindig mögugrasz? ... Mindig öbőjögysz? ..., Gyere csak, maj ellátom a bajod! – És vitte magával.

– Hát mér szökté mög a tisztolendő úrtó, mi? ... Nem mög-mondtam, hogy ott maraggy és kitarcs? De néköd minden bűdös, ami munka; ezér hattad ott a tanítóékot is, mi? ... Pedig azok mingyá azon kezdték, hogy ruhát attak erre a cefőt testödre, – oszt még se vót jó? Te haszontalan peszet! Hogy inkább agyonverték vóna! ...

Emer csak hurcoltatta magát. Szeme ijedten repesett és szorongva nézett körül. Csontor azonban keményen fogta, nem tudott megszökni.

A fáluszélen gyerkőcök ugráltak a porban.

– Az Emer ki fog kapni! – üvöltötte ujjongva az egyik.

– Csontor bácsi, verje mög, ma is a szilvásunkba járt, – vádaskodott a Timárék fia.

– Dögölj mög! – dünnyögte Csontor. – Mit jár a szád! – És húzta maga után a lányt:

Itt, ott, kapuban, tornácon, fölbukkant egy-egy fej. Utána néztek, sugdolóztak. Valaki azt is kiáltotta:

– Má mögént kínozza azt a gyerököt.

Csontor senkivel se törődött már, csak húzta Emert. Aztán ahogy hazaért, belökte a szobába. maga meg bereteszelte az aítót. Emer ahogy szabad volt, tüstént az ablaknak rohant, de nem tudta idejében kinyitni, csak bezúzta az egyik táblát és összevázta a kezét. Csontor pedig akkor már fogta is a copfját, elővette a sombotot és kegyetlenül ráhúzott.

– Hát visszamégy-e a tisztelendő úrhoz? – kérdezte dühödten és feleletet se várva, vágta, mint a répát.

Emer sikongott, üvöltött, aztán véres kezével úgy az öreg szemének ugrott, hogy az menten elengedte a haját.

– Ó, te cudar béka! ... Te ződ béka! – lihegte s azzal a már megint menekülő lány után kapott, de csak a rokokóját markolta meg s egy rántással le is tépte róla. Valóságos hajsza keletkezett. A lány félmeztelenül szökdelt s mihelyt az öreg a közelébe ért, hangosan sivalkodott.

– Agyonverlek! – fortyogott Csontor a nyomában.

Az ágy végében aztán csak elkapta. Rá akart vágni az öklével, de ahogy Emer küszködve hajladozott, almányi kis melle az öreg markába akadt. Egyszerre leeresztette ütésre emelt öklét. Aztán megfogta a másik mellét is. A bő rékli alatt nem is vélt rá soha, hogy ennek a kis peszetnek melle is van már.

De Emer rögtön az arcába vágta az öklét.

– Erissen! ... Erissen! – iszonyodott és rettentő félelem ült a szemébe.

A lány támadására teljesen előntötte az öreget a düh. Eszeveszetteen sujtott rá. Emer szörnyűt sikított: – Jaj Szűzanyám! – és lerogyott az ágyra.

Úgy érezte, mintha a pokol minden irtózata beléje állt volna. Csontor a szájára tapasztotta a kezét s akkor már csak hörgött, a szeme örült tágra nyílt, a teste pedig lassanként egészen megmerevedett. És úgy volt, mintha valami rettentő magasságból zuhanna alá és hiába néz akármerre is, a Szűzmária sehol se tartja alája a kötényét

...

Csontor pedig már ott állt a szoba közepén és azt se tudta, hogy mit csinált, Kábolygott benne minden. Értelmetlenül bámult a törött ablakba és nem tudta, mikor is tört az össze. Aztán észrevette, hogy a keze véres. Emerre nézett: az is véres volt! Az arca, az összevagdalt keze, az inge, az ág, minden!

Rettentő félelem fogta el: reszketni kezdett.

Gyorsan a rocska után hajolt és mintha puskából lötték volna ki, úgy rohant a kúthoz. Megmártotta a fejét, lemosta a kezét és friss vizet vitt be. Előszedett egy rongydarabot és Emert kezdte mosni.

– Emer! ... Emer! ... – dűnnyögte most és szinte vicsorgott a foga közt a szó.

De ahogy a lányt forgatni próbálta, a rettegése egyre nagyobb lett. Nem hajlott se a dereka, se a lába s az egész teste, mintha csak fából volna. Gyámoltalanul pacskolta hát a vízzel a megmarcangolt kis testet s már az ág dereka is csuronvíz volt.

Közben az eszébe ötlött: hátha rányithatna valaki! És nyílsebesen rohant az ajtóhoz.

Még így is félt. A lány kerekre nyitott szeme egyre nézett és Csontor azt érezte, hogy őt keresi. Elfordult hát tőle, elővette a katonaládáját, kivett egy inget s azt nagy kínnal ráhúzta Emerre. Aztán gondosan betakarta s még a fejealját is megigazgatta.

– Csak nem hal bele? – járt egyre a fejében. És úgy nézett az ablakon át, mintha már a börtönből lesne kifelé:

Később eszébe jutott, hátha valami meleg ételtől magához térne a lány. Köménymagos levest főzött hát s egy szilkével odavitt Emernek.

– Igyál, Emer! ... Jót tösz maj, – unszolta.

Emer nem mozdult, csak a tágranyitott szeme nézett rá kísértetiesen.

Csontor borzongva fordult el.

*

Ekkor kocogtak az ajtón. Nem tudta: nyisson-e, vagy se?

Ott téblábolt az ajtó előtt s amikor asszonyi hangokat hallott, mégis beengedte őket. Előbb Suhajdáné, meg Rónyánné jött, azután még ketten s mögöttük még egy pár asszony feje látszott. Nemsokára tele lett velük a szoba.

Ezer kérdéssel támadtak rá. Rónyánné jajgatni kezdett az ág mellett.

– Agyonütte! ... Agyon! ... Az akasztófárávaló! ...

Mind ott hemzsegett az ág körül, mindegyik első akart volna lenni, aki Emerhez ér. Sápítóztak, jajgattak, síránkoztak.

– Jaj, Szűzanyám! ... Ecetes vizet! ... De csúful elbánt véle! ... Forró fürdő vóna jó! ... Tormaszeszt! ... Ó, a szögény árva! – kavargott a szavuk.

– Haggyák csak, maj én mögkenöm, az használ. Hiszön egész lázadásban van szögény! – nyafogott fufnyos hangján Suhajdáné. Csontor, mintha semmit se hallott volna, csak állott ott az ajtónál. Jobban szeretett volna már a föld alatt lenni, mert jött az egész falu, vénasszonyok, menyecskék, akiket mind a szárnyra kelt csoda kergetett most Emer ágyához. Valóságos búcsújárás volt, ahogy ezek ide-oda szaladgáltak s ki ruhát, ki orvosságot, ki meg ennilót hozott a gyerekeknek. Rónyánné meg már a szoba közepére polcolta magát és tán ötvenedszer mesélte:

– Az én látásomra történt! Úgy láttam, ahogy most magikat ... Az Úr Jézus kiszállt a fölhótrónusából, mögfogta a kis Emer karját s úgy vezette végig a buza fölött, hogy egy kalász mög nem hajult a pöttöm lába alatt! ... És Emer csak mönt, csak mönt, a tulajdon két szömömmel láttam ... És előtte is fényösség, mögötte is fényösség, mintha csak az égbe vóna má ...

– Ó, édös, jó Istenöm! – suttozták meghatottan. – Már hogy ilyen csudát tötté a szögény kis árvával! ...

– De nem először történt ez mán! – folytatta Rónyánné. – Az ilyen kis elhagyatottra van ám gondja az Istennek! Mindig is beszélt ű a szentökkel, mög az Úr Jézussal, oszt a mi Szűzanyánkkal, mög Szempétörrel, ahogy gyütt! Magam is hallottam, ma délelőtt a Kúnhalmon, mondtam is neki : Kivel beszéssz, kis árvám? De ű mán akkó az Úr Jézus karján vót ... Űk védték a mönybéli magosságokbú, hogy mög nem fagyott, el nem pusztútt, ha az a bitang nagybáttya elzavarta ... Üsmérom én mán picit kora ótátúl ezt az angyalt, hisz legtöbbet az én portámon téblábolt.

– Úgy, úgy, – bizonygatták az asszonyok és csupa jószág volt most mindenik.

Csak valahol hátul mondta félhangosan egy nyelves menyecske:

– Ejnye, de hamar lött a zöd békábul angyal!

Valaki nevetett is, de Rónyánné ízibe Csontor felé küldte a haragját.

– Ez a susma bitang mög agyonkínozza, agyonüti a szögényt! Verje mög az Isten! ... Hun van, hadd vágok valamit a fejihöl!

Mindenki Csonort kereste most, de az már akkor nem volt a szobában.

Emer pedig minden ajánkozás és ápolás ellenére is alig mozdult és épp hogy lélegzett még. A vénasszonyok kifogyhatatlanul ajánlgatóztak és jajgattak és volt aki orvost és papot is emlegetett.

– Még így hal mög a szömünk előtt a szentöm, hogy a szent-ségöt se veszi föl – fufnyálta Suhajdáné.

Aminek hallatára Rónyánné se vitézkedett tovább a szoba közepén, hanem odafurakodott az ágyhoz és alaposan megtapogatta Emert. Aztán hangos jajveszékléssel fordult az ég felé:

– Jaj, édös, jó Szűzanyánk, menyország királynéja, tégy valami csudát ezért a kis ártatlanért, mer még möghal!

Aztán odatérdelt az ágy elé, összekulcsolta a kezét és mondogatni kezdte a litániát. Körülötte is mind letérdeltek és úgy zümmögtek utána: Uram, irgalmazz minékünk! Krisztus kegyelmezz minékünk!

Erner meg, mintha megmozdult volna, lehúnyta és megint fölnyitotta a szemét. De úgy tetszett, hogy abból, ami körülötte van, se nem lát, se nem hall semmit. Az asszonyok elhallgattak, figyeltek. Emer fakó ajka most megremegett és vontatottan, halkan mondta

– Máriának Jézuskáját kitakará fe-hér fá-tyo-lá-bul. Rónyánné majd megolvadt az örömtől.

– Él!... Él! – kiáltotta és tördelte a kezét, ahogy az izgalom rázta.

Emer tekintete mereven tapadt a szembenfekvő falra, ahova most az ablakon át betűző napnak a rocska vizén megtörő fénye, hosszú; imbolygó alakot vetett. Kis keze tört. mozdulattal mutatott oda és megint azt motyogta:

– ki-taka-rá fe-hér fátyolá-bul ...

– Jaj, a mi Szűzanyánk! ... Nékünk is mögjelönt, szögény bűnösöknek! – sikoltotta lélekszakadtan Rónyánné; ahogy oda pillantott.

Mindenki odanézett: látták a csudát. És az elragadtatás végighullámozott rajtuk.

– A mi Szűzanyánk! Menyország királynéja! – zengte az egész szoba.

Ekkor már férfiak is tolongtak a szobában, egyházi emberek, legelől a módos Timár, meg Varga, a harangozó, aki egyenest oda-furakodott az ágyhoz és hogy bele ne lépjen, az ágy alá tolta csizmája hegyével a vizes rocskát.

– Úgysegéljön, itt vót! – kiáltozták már ők is és mindenki igenelt, lelkendezett és arról beszélt, hogy ő is látta Máriát aranykoronával a fején, fehér köntösben, épp az ágygyal szemben, a falon, sőt Suhajdné azt erősítette, hogy a gyermek Jézus is a karján volt. És mindenki tolongott, fecsegett, forgolódott, lármázott, letaposták egymás lábát a boldog örömben s a hír szárnya messzire vert és már kint is zsiibongott az egész falu a csoda hallatára.

Azonközben valaki a paphoz futott és lélekszakadtan ujságolta a csudát. A pap tamáskodott, lehordta az embert, hogy egy bolond százat csinál, – de aztán mégis csak elindult Csontor házához. Egész sereg kísérte az úton, és mindenki bizonykodott, akárhogy rázta is a fejét; mindenki tudott valami újat, mindenki lelkendezett és mire a tisztelendő úr a kis hajlékhoz ért, a templomban már meg is húzták az örömharangokat.

A jó ember tiltakozott, mérgelődött, lármázott és küldte az embereket, hogy nézzék meg, ki harangoztat az ő parancsa nélkül? De senkise hallgatott már rá, csak tolták befelé a házba. És az egész csodavert falu apraja, nagyja mind lázas szemmel, lelkesülten ott kavargott el előtte, amíg be nem tuszkolták őt is a szobába, egy csomó vénasszony középebe.

– Hol van Csontor? – kérdezte, amikor, már szuszogni tudott. Nosza keresgélni kezdték az öreget. De addig is elébe állott a vén Rónyánné és fáradhatatlanul előről kezdte az egészet. A harangzó meg zúgott, akár Szent István napján s a tisztelendő úr csak állott, állott s maga se tudta, hogy mit gondoljon.

Egyszerre csak énekszót hallott, sebtén fölütötte a fejét és kinézett az ablakon. Ijedten látta, hogy már ott a processzió! Elöl a módos Timár, a szűzmáriás lobogóval, meg Varga, a harangozó, a kereszttel s az egész falu levett kalappal énekel:

Mária drága neve,
Lelkem édes öröme,
Mária!
Ha megzendül fülemben;
Vidámság kél lelkemben,
Mária!

Szinte elállt a lélegzete. Ki akart rohanni, de még előbbre se tudott jutni, mert most mindenki az ajtónak tartott és ott torlódott meg. Fejcsóválva indult vissza az ágyhoz és arra gondolt: mit fog ehhez a püspök úr szólni, ha megtudja? Aztán Emerre esett a tekintete, akivel már senkitem törődött ebben a percben. Megfoga a kezét halálos hideg volt! Lehajolt és döbentén bámulta szederjes ajkát, üveges szemét.

– Hej, a nemjóját! – fakadt ki a sok vénasszony ellen és ököllel, karral vágott magának utat az ajtóig. Onnan harsányan kikiáltott.

– Hagyják abba az éneket, a gyerek meghalt!

Többször kiáltott, amíg megértették. Az ének elhalkult s odakint zavar támadt. Az utcáról még énekfoslányok szakadtak be s az udvaron már azt bömbölte egy rozsdás hang:

– Ű se meneküljön, ha megölte Szűzanyánk választottját! Aztán vad lárma támadt, vénasszonyrikácsolások, férfikáromkodások kavargottak, öklök emelkedtek.

A pap az ajtóba préselve lihegett és nem értette, hogy mit akarnak. A zsvivajból csak időnkint ért hozzá egy-egy élesebb hang:

– Agyon kell verni a bitangot! ... Üssétök!

Az udvar közepén sűrű gyűrű képződött és Csontort, aki se eleven, se holt nem volt már, ide-odaráncigálták. Az öreg védően emelte a karját az arca elé, de a szemében most is ott ült az a félelmes lobogás.

– A szemit vögyétek ki! ... Szíjjat a hátából! – sipóztak banyák.

Ekkor valaki olyat taszított Csontoron, hogy épp a harangozó elé pöndörödött. Az ijedten kapta el a keresztet.

– Ne éj hozzá! Te poklok ganaja! – kiáltotta és nagyot rúgott Csontoron.

Akkor már zuhogott rá a sok ököl, a vér elborította a koponyáját s az öreg paraszt térdre rogyott.

A tisztelendő kétségbeesetten rimázkodott az ajtóból:

– Ne bántsák! ... Emberek, ne bántsák! ... Majd a törvény...

Szava a lármába veszett s a dühödő tömeg magából kikelten gázolta le Csontort.

*

A szobában békésen zümmögött pár éhes, fekete légy Emer feje körül s a kis zöld béka elhagyatottan nyúlt el az ágyon. Elgyötört teste elpihent az örök álomban, lelke meg már amaz égi mezőkön vándorolt, ahol fodor fehér barikát vezet a kis Jézus, hosszú fehér ingben táncolva tapsikálnak a gyerekangyalok, virágkoszorú van a fejükön és az Úristen széles diványon ül, amelyet ő maga is látott egyszer a szolgabíróúrénál.

(Budapest)

Majthényi György

BÚCSÚ A QUARNERÓTÓL

A gőzös indul s visszavisz hazánkba,
Mint anyaölbe gyermek, sietek.
Csak elbúcsúzom: azur tenger árja,
Régi szerelmem, oh isten veled!

Nyugalmat adtál éltem naplementén,
Enyhületet sok szenvedés között;
Mert mély s igaz vagy: Rajtad elmerengvén,
Szívembe méla béke költözött;

S hála kegyéért a Gondviselőnek,
Hogy tégedet még látnom engedett
Derengő hajnalán egy szebb jövőnek,
Mely vissza hozza nekünk kék eget.

(Laurana)

Csengery János

FIATAL KÖLTŐ

Élni szeretne, mint egy büszke másik, –
de nem kíváncsi mások életére.
Tüzes, mohó zavarban hadonászik
babonáit gyomlálva és letérve

Minden szokott utakról, levegőbe
Meredve oly elszántan, mintha tudna
arról egyetmást forradalmi, dőre
eszméit mint robbantsa zárt kapukba.

Önmagához tapadva hadonászik.
De bizonytalan minden, S kell a másik.
És összemér. S ujjong, ha végül átlát

az élet dzsungelén egy pillanatra,
törtetve és ezerszer megcsalatra
lassan építve győzelmes Világát.

(Budapest)

Marconnay Tibor

A SZÓ

A szó a gondolatnak csak zománca,
unott aranyba ötvözött remek,
kongó pohár, amelybe dúlt rajongók
örök zenéket vágyva öntenek.

De sejlő titkok föl-föllobbanása
s gyönyör rút kérgeit nem hatja át,
a szóban árva rab vívódó lelke
nyöszörgi rád a bujdosók dalát.

A forró színek benne elfakulnak
és zörgés lesz az égi harsonából,
a szóban elvirágozik mély szerelmed
és hitvány domb, hegyalja lesz a távol.

Ó csak a szót tudnám már elfeledni,
amelynek búban, lázban egy az ára,
mely megtaposva szentélyem keresztjét
igaz hitemnek vásáros kufára.

Ó jaj, csak nyugós kalodát ne lelnék,
ha rajtam édes borzongás fut át,
ó jaj, csak föl ne cserélhetném többé
rút recsegéssel vérem ritmusát.

A vágy, az óhaj s Isten halk sugalma
remegne bennem s tetté forrana;
gyűlölt szavak között jaj! idegen lett
a nagy, szerelmes létezés maga.

(Szeged)

Berczeli Anzelm Károly